

О. В. Іванченко,
канд. наук із соц. комунік.

УДК 703: 304: 655.413

Формування стилю художнього оформлення видань для дітей видавництва «Веселка»

У статті проаналізовано особливості підходу колективу Національного видавництва дитячої літератури «Веселка» до вироблення стилю художньо-технічного оформлення книжок для дітей у радянський період його діяльності.

Ключові слова: Національне спеціалізоване видавництво дитячої літератури «Веселка», редакційно-видавнича підготовка видань, стиль художнього оформлення.

Будь-яку книжку читач сприймає одночасно у двох аспектах: як предмет, що має індивідуальний зовнішній образ, та як, власне, літературний твір. Тому для успішності видання важливим є не лише талант автора тексту, а й уміння художника за допомогою засобів оформлення створити цілісний привабливий емоційний фон.

У книжках, призначених для дитячої читачкої аудиторії, повинні узгоджуватися зміст та форма, напевно, більше, ніж у будь-яких інших. Ці складники розділити неможливо, адже в дитячому сприйманні емоції переважають над логікою. Використання всіх доступних засобів впливу на читача дозволяє забезпечити засвоєння змісту книжки, правильне її розуміння, мати позитивні наслідки в розвитку емоційної та розумової сфер дитини.

Теоретичним підґрунтям дослідження є ідеї М. Тимошика [1], Е. Огар [2], Б. Валуєнка [3] та ін. про етапи створення конкурентоспроможного видання, основні чинники його успіху в читачів. Уважаємо, що актуальним для сучасних видавничих осередків є вивчення позитивного досвіду роботи видавництв, чия продукція в різний час мала значний попит і схвалення читачів. Одним із таких видавництв, що в книговидавничому просторі України перебуває вже майже вісім десятиліть, маючи у своїй історії періоди значного й тривалого піднесення, є «Веселка». Метою статті є з'ясування одного з найважливіших аспектів підготовки книжки – художньо-технічного оформлення, зокрема особливостей формування основних засад і тенденцій художнього оформлення книжкових видань Національного видавництва дитячої літератури «Веселка».

Розуміючи всю відповідальність, покладену на художника, керівництво видавництва «Веселка» завжди вимогливо ставилось до добору кад-

рів у відділ художнього оформлення та визначення художників-ілюстраторів для співпраці над виданнями. Саме тому імена художників «Веселки» відомі поціновувачам книжки ніяк не менше за імена авторів творів. Їх роботи відзначені численними нагородами не лише українських, а й міжнародних книжкових конкурсів.

Серед художників видавництва, які здобули світове визнання, варто відзначити В. Голозубова (нагорода «Золоте яблуко» на міжнародному бієнале книжкової графіки (Братислава, 1971 та ін.), бронзова медаль міжнародного конкурсу «Мистецтво книги» (Лейпциг, 1977)), В. Касіяна (лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1964), Державної премії СРСР (1971)), М. Пшінку (диплом I ступеня конкурсу «Мистецтво слова» (1991), диплом ім. Григорія Нарбута, медаль ім. Юрія Гагаріна, лауреат премії ім. Олени Пчілки та ін.), С. Якутовича (гран-прі на виставці-конкурсі «За мир» (Берлін, 1983), почесна премія «Берлінале» (Берлін, 1985), золота медаль Академії мистецтв України (2003 та ін.) та багатьох інших митців, котрі створили українську школу оформлення дитячої книжки.

Однак шлях до художньо досконалої книжки у видавництва був досить тривалий і не завжди однозначно успішний. Труднощі у «Веселки», як правило, відображали піднесення та падіння суспільно-економічного стану України в цілому. Виробникам книжок бракувало якісного паперу, фарб, шрифтів аж до середини 70-х рр. ХХ ст. А з упровадженням ринкових відносин у видавничу сферу державне видавництво «Веселка» зіткнулося з проблемою нестачі коштів на конкурентоспроможне книгодрукування та необхідність вимушеної економії тих самих якісних фарб і паперу.

Листування видавництва з Міністерством культури УРСР та Держкомітетом преси при Раді Міністрів УРСР засвідчує, що в 1964 р.

однією з найгостріших проблем «Веселки» є низька якість фарб, паперу, недостатня кваліфікація ретушерів. Керівництво видавництва просить при друкарні «Атлас» у Львові, де друкували частину видань, організувати спеціалізований цех для випуску книжок-картинок, книжок-панорам, книжок-іграшок, забезпечити друкарні як у Львові, так і в Києві необхідними матеріалами (крейдованим папером, якісними ерзацями, спеціальними шрифтами) [4, 87–88].

Звичайно, на якість оформлення видань значною мірою впливав і людський чинник. У протоколі наради в директора від 14 вересня 1964 р. наголошено й на цій проблемі: «Якість наших книжок не дуже висока. На наше видавництво подані аналізуючі матеріали в ЦК, де про нас дуже погано сказано. Якщо ми хочемо дати на виставку 3–5 книжок, то, чесно кажучи, у нас їх немає... Матеріали по художньому оформленню одержуємо сирі. Іноді наші художники працюють недобросовісно» (з виступу головного редактора М. Шевченка) [5, 97].

Рецензент В. Смородський в огляді технічного оформлення книжок «Веселки» за 1964 р. у вищезгаданих «аналізуючих матеріалах» зосереджує увагу на конкретних вадах художнього оформлення. Так, основним недоліком книг видавництва є, на думку В. Смородського, одноманітність шрифтів, хоча це більше проблема друкарень, які не мають великих шрифтів, потрібних виданням для дітей [6, 3]. Незручним, як вважає автор огляду, є і формат полоси сторінки для віршованих текстів – «треба, щоб товариші не підходили формально при розробці плану оформлення книги» [6, 4]. Одноманітність у використанні шрифтів і композиційного рішення (у рубриках) В. Смородському видається нудною. У деяких виданнях художники дають своє оригінальне рішення – шрифти мальовані, що також викликає обурення рецензента. Прикладом невдалого, такого, що не виховує в дитині культури й естетичного смаку, він наводить титул до книги А. Барто «Ліхтарик». Незважаючи на зазначені проблеми, рецензент називає багато якісно оформлених книжок і вважає, що в цілому «книги по друку чорно-білому і кольоровому відповідають вимогам сучасності». Схвальні відгуки має й технічна редакція книжок «Веселки» цього часу [6].

Під час обговорення огляду на засіданні художньої ради працівник видавництва Л. Владич зазначає, наскільки складною є робота художника дитячого видання: «Часто ми, дорослі, не розуміємо того, що чудово відчували в дитинстві, адже сприймають діти все по-іншому. Необхідно дуже точно продумати шість малюнків у книзі, щоб уникнути нав'язливості при повторях одних і тих самих поворотів голови,

повторах поз; необхідно, щоб світ ляльки, світ умовний, був багатим і багатограним, як світ живої дитини» [7, 10]. А це, звісно, вдається не завжди навіть талановитим художникам, особливо в умовах жорсткого обмеження часом, викликаного потребою виконання і перевиконання планів видавництва [8, 176].

Із кожним роком якість видань «Веселки» поліпшується. Значно сприяє цьому й наполеглива робота її художників – поступово з'являється досвід, виробляються традиції оформлення, упроваджуються нові форми, що надають виданням оригінальності та привабливості.

Певний вплив у цьому процесі здійснили російські колеги-видавці дитячої літератури. Наприклад, одним з наказів директора «Веселки» Н. Завальницької в 1965 р. був такий: «Тов. Пятєва С. А. відрядити для вивчення досвіду ілюстрування та видання книжок-іграшок “Дитгизом” та видавництвом “Малыш”» [9, 176], що свідчить про тісну взаємодію видавництв.

Для поліпшення художнього оформлення видань для дітей Комітет преси наказує керівництву видавництва розробити систему матеріальних і моральних стимулів для художників [10, 26].

Сама ж «Веселка» в грудні 1969 р. проводить «широке обговорення громадськістю Києва з участю представників зі Львова художнього оформлення, технічного редагування та поліграфічного відтворення книжок...» [5, 91]. Під час нарад було висловлено кілька цінних пропозицій щодо поліпшення якості видань, які видавництво бере до впровадження.

Як наслідок, огляд-рецензія на художньо-технічне оформлення книжок «Веселки» за 1972 р. засвідчує значні успіхи видавництва в цьому аспекті.

Так, рецензент А. Шпаков зауважує, що в цілому в українській книговидавничій справі почав стверджуватися новий стандарт художньо-технічного редагування окремих видів книжок. Така тенденція мала позитивні наслідки, оскільки загальний рівень поліграфічної культури продукції видавництв значно підвищився. Поява значно більшої, ніж доти, кількості форматів, різноманітність використаних поліграфічних матеріалів, різнохарактерність верстки, підвищення культури технічного редагування, утвердження графічних технік, що сприяли факсимільності відтворення оригіналів «стало майже нормою в наших провідних видавництвах. І слід відзначити, що «Веселка» в цьому відношенні веде перед» [11, 2–3].

А. Шпаков зазначає, що видавництво «Веселка» «стоїть на міцних засадах творчого осмислення новаторських досягнень сучасного мистецтва та засвоєння традицій реалізму і народ-

ності» [11, 4]. Помітним є значне підвищення рівня художньо-технічного оформлення. Загальне враження, яке викликають книжки «Веселки» у рецензента, – це яскравість, соковитість, різноманітність, творча фантазія, художня й поліграфічна культура.

У попередні роки книжки серії «Шкільна бібліотека», художні книжки для дітей молодшого, середнього, старшого шкільного віку, а також науково-популярна література за художнім оформленням та поліграфічним виконанням, на думку автора, викликали цілком справедливі нарікання. Тепер «всі ці види продукції «Веселки» оформлюються продумано, з прагненням наблизити книгу до читача» [11, 4].

Уперше за роки роботи колективу художників «Веселки» було виявлено їхню спільну творчу манеру оформлення книжок для дітей. Цю особливість зазначає рецензент: «... «Веселка» прагнула знайти вірні шляхи до поглиблення національного ґрунту в оформленні української дитячої книги» [11, 5]. Художники послідовно почали використовувати елементи народного орнаменту, що доти вважалося свідченням «ретроградства» та відсталості від моди. Через брак подібних деталей українська книжка, на думку мистецтвознавця, втратила своє самобутне обличчя.

А. Шпаков стверджує, що в оформленні видань «Веселки» «цілком позитивним був досвід звернення до творчості майстрів народного мистецтва. Неповторна самобутність, яскравість і соковитість фарб, свіжість і безпосередність відчуття і розуміння природи та літературних мотивів визначили особливу красу й приналежність книжок, оформлених та ілюстрованих Марією Примаченко та Лізою Мироною. Звернення до джерел народної творчості позитивно позначилось і на творчості ряду молодих графіків, таких, як Крига, Легкобит, Сенченко, Денисова, Ткаченко та ін.» [11, 6].

Таке піднесення якості художнього оформлення видань «Веселки» триватиме аж до кінця 80-х рр. Річні звіти видавництва щоразу відображатимуть високі показники з випуску книжок поліпшеного художнього оформлення, випущених до чергового ювілею Леніна, річниці возз'єднання України з Росією, 35-річчя Перемоги над німецьким фашизмом, 40-річчя об'єднання українських земель в єдиній державі, олімпіади в Москві, подарункових барвистих видань.

Щорічні перевиконання плану видавництвом лише підтверджують майстерність художників, які зі своїм завданням гідно справляються, хоч і обмежені в часі рамками соцзмагань.

Якщо в 60-х рр. видання «Веселки» привертають увагу лише циклами ілюстрацій, не пов'язаними з загальною режисурою книжки, то

в 70–80-х рр. художники намагаються подавати ілюстрації в гармонії зі шрифтовим вирішенням. Офсетний спосіб друку дозволяє поєднувати на сторінках мальовані (кольорові, тоновані) елементи оформлення та шрифт тексту.

На цей час у видавництві вже склався колектив художників, для яких цілісність, змістовність і образна значущість книжки визначаються сукупністю слова, зображення і художньо-конструктивних прийомів. У роботі над виданнями «Веселки» беруть участь чи не всі провідні українські графіки, такі, як: В. Литвиненко, О. Яблонська, В. Григор'єв, Н. Лопухова, Г. Якутович, дитячі художники В. Голозубов, С. Артюшенко, В. Легкобит, В. Ігнатов, В. Савадов, М. Пшінка, С. Іпатьєва та багато інших.

Незважаючи на участь у художньому оформленні вже широко відомих на той час митців, до роботи залучають і багатьох молодих обдарованих художників. Наприклад, завдяки праці над виданнями для дітей, стали знайомими та шанованими молоді на той час Н. Денисова та М. Стороженко [12, 66]. «Веселка» у роки художнього успіху запрошує до роботи не лише українських художників, а й графіків з Росії (так званий творчий обмін), як-от: Г. Ясинського, В. Безкаравайного, Т. Капустіна, Т. Романова (Ленінград), В. Перцова (Москва). Щорічно проводяться відкриті конкурси на краще художнє оформлення дитячої книжки, в яких беруть участь представники всіх поколінь.

Найбільш удалими, з точки зору художнього оформлення, є видання «Веселки» для дітей дошкільного віку та науково-пізнавальні. Тут працюють художники двох напрямів: одні прагнуть створити для дитини таку модель реального світу, яка насправді висвітлена письменником, інші, навпаки, передають навколишній світ через призму сприйняття автора твору. Якщо в першому випадку книжка має реалістичне звучання, то в іншому – романтичне.

Тяжіння до романтизму в ілюстраціях 70–80-х рр. відзначають і дослідники творчості художників цього періоду [12, 74]. Світ для дітей постає з ілюстрацій складний, драматичний, але добрий і справедливий.

Такими є роботи М. Пшінки (І. Багмут «Пригоди чорного kota Лапченка, описані ним самим. Блакитне плесо», 1973), Н. Денисової (П. Тичина «А я у гай ходила», 1978), В. Ширяєва (В. Несайко «Незвичайні пригоди в лісовій школі», 1981), А. Слепкова (С. Маршак «Ось так неуважний», 1984) та ін.

Незважаючи на відмінності творчих манер цих та інших художників, як спільна риса виявляється прагнення розширити межі зображуваного, показати різноманітність та безмежність світу.

У скрутному становищі опиняється видавництво «Веселка» з уведенням у видавничу систему ринкових відносин. Залишаючись єдиним державним з-поміж великої кількості нових видавництв, що випускають літературу для дітей, «Веселка» є фінансово залежною від держави, а отже потерпає не одне десятиліття від економічних негараздів в Україні. Вимушена економія коштів, крім утрати провідних позицій на ринку, призводить до зниження поліграфічної якості видань. Дослідження сучасної видавничої продукції виявляє меншу за допустиму кількість паперу, нечіткість ілюстрацій, викликану використанням дешевої фарби тощо [13].

Проте значні переваги над виданнями багатьох приватних видавництв «Веселці» надає збереження творчого й талановитого колективу художників та значний досвід удалого художнього оформлення.

Отже, художнє оформлення більшості видань «Веселки» протягом усієї діяльності видавництва відзначалось досить високим рівнем. Особливе його піднесення простежується в 70–80-х рр. ХХ ст. На сучасному етапі розвитку видавництва, незважаючи на труднощі в забезпеченні конкурентоспроможного поліграфічного втілення, художньо-технічне оформлення книжок є якісне. Майстерність художників, здатних проникнути у світ дитини, адекватно відобразити зміст твору та донести його до малюка в неспотвореному вигляді, відповідально і творчо підійти до кожного елемента оформлення, була й залишається характерною ознакою книжок видавництва.

Ефективність діяльності видавництва залежить також і від інших напрямів його роботи в процесі підготовки видання, що є предметом нашого подальшого дослідження.

1. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця : практ. посіб. / М. Тимошик. – [2-ге вид., стереот.]. – К. : Наша культура і наука, 2006. – 560 с. – (Серія «Бібліотека видавця, редактора, автора»).

2. Огар Е. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Е. Огар. – Л. : Аз-Арт, 2002. – 160 с.

3. Валуєнко Б. Шрифти у художньому оформленні сучасних книжкових видань в Україні / Б. Валуєнко // Друкарство. – 1994. – № 1. – С. 16–19.

4. Листування з Міністерством культури УРСР та Держкомітетом при Раді Міністрів УРСР по пресі (1964 р.). – ЦДАМЛМУ. – Ф. 667. – Оп. 1. – Од. зб. 325. – 96 арк.

5. Протоколи нарад при директорів (1964 р.). – ЦДАМЛМУ. – Ф. 667. – Оп. 1. – Од. зб. 334. – 134 арк.

6. Огляд технічного оформлення книг видавництва «Веселка» за 1964 рік. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 667. – Оп. 1. – Од. зб. 442. – 10 арк.

7. Накази по видавництву (1965 р.). – ЦДАМЛМУ. – Ф. 667. – Оп. 1. – Од. зб. 448. – 308 арк.

8. Рецензія на художнє оформлення книжок, випущених в 1967–1968 рр. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 667. – Оп. 1. – Од. зб. 874. – Арк. 1.

9. Наказ Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР про видання підвищеної якості з плану 1971 р. // Накази Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, що стосуються роботи видавництва «Веселка» за 1970 рік. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 667. – Оп. 1. – Од. зб. 1187. – Арк. 25–32.

10. Накази по видавництву за 1970 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 667. – Оп. 1. – Од. зб. 1188. – Арк. 83–262.

11. Шпаков А. Огляд-рецензія на художньо-технічне оформлення книжок «Веселки» за 1972 р. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 667. – Оп. 1. – Од. зб. 1520. – Арк. 1–6.

12. Попова Л. Книга романтическая / Л. Попова // Детская литература. – 1979. – № 5. – С. 66–74.

13. Недогибченко І. Книга для дітей в Україні: до проблем якості [Електронний ресурс] / І. Недогибченко. – URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1382>.

Подано до редакції 18. 09. 2012 р.

Ivanchenko Oksana. Forming of style of artistic presentation of editions for children of the publishing house «Veselka» («Rainbow»).

This article is devoted to the features of collective approach of the National specialized publishing house of children's literature "Veselka" aimed at development of a style of artistic presentation of books for children in the Soviet period.

Keywords: the National specialized publishing house of children's literature "Veselka", editorial-publishing preparation of the edition, style of artistic presentation.

Иванченко О. В. Формирование стиля художественного оформления изданий для детей издательства «Веселка».

В статье проанализированы особенности подхода коллектива Национального издательства детской литературы «Веселка» к созданию стиля художественно-технического оформления книг для детей в советский период его деятельности.

Ключевые слова: Национальное издательство детской литературы «Веселка», редакционно-издательская подготовка изданий, стиль художественного оформления.